

Karacsék irodalmi szalonja

A pesti rézmetsző lányának emlékei 1821—1829-ből

(Harmadik közelemény)

Az Auróra megjelenésével megindított mozgalom, az irodalmi tevékenység és a magyarosodás évről-évre élénkebb lett. Nem tartották már lealázó és műveletlen ténykedésnek azt, hogy a fiatalság gitár mellett magyar dalokat énekelgetett. Divatos lett a nép dalainak összegyűjtése és az erdőn-mezőn ellesett egyszerű daloeskák diadallal vonultak be az uri kúriák szalonjaiba.

Ezekre a mozgalmas esztendőkre vonatkoznak Karacs Teréz megemlékezései, melyeket Fáy András és a szülői ház érdekes vendégei emlékének szentelt.

„Fáy András ekkoriban vett házat a József (akkor Tavasz)-utcában, az Ósz-utca nyuló szöglet mellett. Szülőimmal ő jó viszonyban élén (mint minden akkori magyar író), 1825 őszén elhozta hozzánk nevelt leányát, kit ő már igen kis kora óta képezett, taníttatott s évek mulva nőül is vett. Barátságomba ajánlá a nálam egy évvel ifjabb leányt. Zsuzsanna kedves, szende leány vala; vidám mindig, bájos nefelejes-szemű, térdig érő barna, dús hajjal és rózsapiros arccal. Sok olvasottsággal bírt, jártas volt Goethe, Schiller és más német költők munkáiban, szóval Fáy András eléggé megközelíté e leányka nevelésénél azt a maga elé tűzött eszményt, minővé ő nevelteni szeretett volna minden magyar nőt.

Ez évben nagy András-napot tartott Fáy. írók, rokokók, asszonyok és leányok voltak vendégei. Ekkor láttam először Vörösmartyt, atyám kedvencét, kit ő már különösen Horváth Istvánnál többször látott. A leányok egyike, hogy többször láthassa a költőt, minduntalan koppantani járt az asztalhoz, hol ő, az én atyám s még talán két férfi kártyáztak. Egyik ifjú vendég (Igaz Dániel, Igaz Sámuelnek, a bécsi Magyar Kurir társszerkesztőjének fivére) azt a tréfát követte el, hogy ismételve eldugta a koppantót, míg végre azt mondá: előadja, ha a hamvakat szedő leány megígéri, hogy többé nem közeledik az asztalhoz, melynél Vörösmarty ül.

Ez esetke is tanuskodik az akkori idők egyszerűségéről. Az egyszerű világítás és egyszerű bútorozás mellett Fáy nál az asztal dúsán meg volt rakva válogatott étkekkel. Az akkori kor nem a szoba bútoraival s nem a világítással űzött fényt.

Fáy András kitünő kedvességgel tudta vendégeit fogadni. Mondhatni, valódi, gyengéd, szemes háziasszonyi szerepet vitt. Az irodalmi tekintélyekkel komoly ügyeket vitatott meg, mit az ifjabbak is érdekléltek hallgattak. Az ifjakat írói tevékenységre buzdítá és nem tartá tekintélye alattinak, velünk, leányokkal is egyik-másik irodalmi téméről beszélni. Nem ritkán a véleményadás végett nála letett kéziratokat velem és nevelt leányával olvastatá föl maga előtt s nagyon örült, ha megjegyzéseink az ő véleményével összhangzottak.

Fáy Andrásnál 1826-ban nyáron is sokszor volt — többnyire a ház melletti kertben — vidám társaság. Emlekezetes nap előttem, midőn több leánnyal a kerti ház erkélyéről lepillantva, majd bokáig érő barna kabátban, hófehér nyakkendőjű, előrehajlott kopaszfejű egyén közeledett felénk. „Egy szerzetes jó”, — jelentettük azonnal a teremben lévő háziúrunk. Fáy kilépett és örömdövöléssel fogadta Kölcseyt. Mert ő volt, a nagy ékesszóló, a nagy költő. Alakja valóban valami lelkészies volt, a lelkeszi areok eszménye.”

Fáy András az említett tavaszutcai házat, mely a mai József-utca 4. számú háza helyén állott, 1822 augusztus 25-én kelt írásbeli szerződés szerint 12.000 bécsi forintért szerezte Gyerga Jánostól. A ház és a csatlakozó kert területe akkor 463 négyszögöl volt. Az épület két szárnyra tagozódott. A keleti szárnyépületben lakott Fáy. Az utcára két kisebb szoba nézett; a legnagyobb szoba udvari fekvését a gondosan ápolott kertes-udvar tette barátságossá. A kertben egy emeletes házaeska állott, melyhez szőlőugas alatt vezetett az út. Fáy András az emeleti szobában dolgozott és fogadta vendégeit és ehhez a szobához egy erkélyt építtetett. Itt folytak le a híres András-napok, melyek közül talán a leghíresebb az 1825-i volt.

Nevelt leánya s később felesége, Sziráki Zsuzsanna, 1809 február 3-án született. Hatesztendő volt a leányka, mikor Fáy, Peterdy József főt református lelkész ajánlatára az özvegy anyától elhozta, hogy tapasztalatai és eszméi alapján megkezdje nevelését. Gyakorlatilag akarta bebizonyítani, hogy a nőnevelésnek hibáit, melyeket a „Különös testamentom” című munkájában fejtegetett, meg lehet szüntetni és változtatni. Testi és lelki szépségekben egyaránt tökéletesnek óhajtott a nőt és azt kívánta, hogy a gazdaasszonyi dolgokban tökéletesen jártas legyen, de lelkének művelését se hanyagolja el. Kísérlete sikerült. Sziráki Zsuzsanna fogékony lelke mohón szívta fel Fáy tanításának minden szavát, értett az irodalomhoz és megállta a helyét gazdaasszonyi teendőiben is. És ez a tökéletesség nagy veszedelem volt, mert a nevelőapa nem tudott ellenállni eszményi műve varázsának és hosszas lelki küzdelem után győzelemre engedte a szívében megmozdult szerelmet. Zsuzsannának fia született, kit ideiglenesen Fáy írónakának nevről, Nagy Gusztávnak neveztek. Fáy finom lelkét ez a megoldás nem hagyta nyugodni és Karacs Teréz atyjának megnyugtató tanácsára 1832 október 18-án, Szadán megesküdött Zsuzsannával.

Most pedig folytassuk a megemlékezések olvasását:

„Ezentúl Kölcseyt szüleim házában is láttam néha.

Ez években Ponori Thewrewk József képesarnokot szándékozott kiadni. Amint emlékezem, az országgyűlési és irodalmi nevezetességek arcképeit rajzoltatá. A német művész, ki az areokat másolta, igen jónak találta e célra házunk elsőemeleti, utcára néző szobáját. Szülőim, mint minden ilyen ügyet pártolók, szívesen átengedték Thewrewk kérésére e világos szoba használatát, mely különben is az úgynevezett „tiszta szoba” (szalón) volt. Itt vette le a rajzoló Kölcseyt is, és többeket, kiknek vagy állandó vagy alkalmas lakásuk nem volt Pesten.

Az ifjú német művész, mint szakértők állítják, igen jól talált s hogy gyors keze volt, arról magam is meggyőződtem. Egyik napon, dolga végeztével, engemet is rávett az ülésre s alig félóra alatt már ott voltam a papírjáu megszólalásig híven; csak öltözékemet magyarosítá.

Akkoriban a szülőimet sokszor meglátogató képirók közül is ismertem néhányat: Marczinkayt, Schöftöt, Keninget, Heinrichet, Richtert, Simót és Szentgyörgyit.

Marczinkay vasárnaponként asztalvendégünk volt. Napoleont imádta s nagyon hiú volt arra, hogy hasonlított Bonaparte Luciánhoz. Mindig franciával kevert beszédjét.

Arra is büszke volt, hogy ismételve kutatást tartott nála a titkos rendőrség a nevével beszélt el, hogy szegénységénél egyebet a kandi német nem talált. Marczinkay, munkahiány miatt, előkelőknél rajz- és francia nyelvtanító lett s korán visszavonult szülőhelyére, Szendrőre.

Szentgyörgyi sokáig külföldön képezte magát s szenvedélyes virág- és gyümölcsfestő volt; különben arcképfestésben is jelesnek tartották. A mi családnk is lefestették vele magunkat. Kisfaludy Károly pedig „Eprészleány” című költeményét vásznon is meg akarván eleveníteni, legkisebb nővéremet, Rózát kérte el szülőimtől, hogy mintául üljön. Ez a kép azonban bevégezetlenül maradt, mert a legjobb korban lévő, szép debi férfi hirtelen halt el.

A félig bevégzett festménynek, mint hallám, sok regénye volt. Egy grófi házhoz jutván, a grófné öltözőszobájában függesztették fel s abban a hitben kegyelték (mint ezt az ottani segédlelkésztől hallám), hogy az „irkáló” Karacs Teréz képe. Miként s miként nem, a kép ismét új birtokos kezébe jutott, kit a forradalom megrongált s ezért a képet jutányos áron átengedné nekem. De én, szegény hűvelő, hű óhajomás dacára sem szerezhettem meg azt, noha háromszorosan is érdeklétt, mint Kisfaludy költeménye után készült mű, mint egy magyar művész hagyatéka s mint szeretett Róza nővérem képmása.

Egy-két sorban fűzzük megjegyzést az olvasottakhoz. Thewrowk által tervezett képesarnok nem valósult meg, a rajzokat visszaadták azoknak, akikről készültek. Valószínű, hogy a tetemes költségek akadályozták a munka megjelenését. Karacs Teréz által felsorolt festők közül Schöft volt a leg híresebb. Róla nevezték el a ma is Képiró-utca nevet viselő kis belvárosi utcát. Schöft képiróutcai házáat, melyet akkor „Hét bagoly”-háznak neveztek, később Szendrey Ignác, Petőfi Sándor és Gyulai Pál apósa vette meg. Az ódon ház hangulatát Krudy Gyula mentette meg számunkra, a hasonló című regényében.

A felsorolt festőkön kívül más jeles férfiak is megfordultak Karacsék házában, és egyik-másik huzamosabb ideig ott is lakott. Karacsék személyes ügynek tekintették a magyar tehetőségek pártolását és minden alkalmat felhasználtak, hogy a kezdők nyomorán, az elhagyottak és betegek fájdalmain enyhítsenek. Az udvari kis szobájukat erre a célra rendezték be és a bútorzat egyszerűségét szívük melegével igyekeztek pótolni. Emléktáblával kellene megjelölni Karacsék házáat, mert az alábbiak megmutatják, hogy mi utódok mennyire hálátlanok vagyunk.

„Ama számos jelesek közül, kiket nemesak mint látogatók vagy olykor asztalvendégeket ismertem meg, hadd említsék meg néhányat.

Nálunk lakott Katona József is, talán 1812-ben vagy 1813-ban s ott írta „Bánk bánt”. Ez időtájtban történt, hogy egy este, midőn anyám a színházba készült, belép a Katona atyja s elkeseredve kérdi:

— Lakik-e itt egy Katona nevű komédiás?

— Katona József, egy tanuló lakik, — volt a válasz.

— Igen, de komédiás lett. Én vagyok az atyja. Hol van?

— Bizony az éppen színházban játszik, de színészek és nem komédiások közt.

Igy folyt a párbeszéd, míg anyám rá nem vette az apját a vele menésre. A „Szerelmem gyermeké”-ben, Kotzeke darabjában, Katona játszott egy nagy főszerepet. Az apja mondogatta: „Szép, szép. Hol tanulta Jóska ezt? Látnom nem komédiás. De legyen ő csak kenyérkereső. Haza kell neki jönni.”

Berögzászi Pált is támogatja atyám lakással és ajánlásokkal. Ez az ifjú mérnökséget tanult, de igen zordon atyja mindent megtagadott tőle, mivel nem pap vagy a maga gazdája lett. Komor ember volt, de azért én rokonszenveztem vele, noha még most sem felejtetem, hogy öt éves koromban ráütköztem kis kezemre, midőn pécét-

viaszát clejtven, az darabokra tört. Akkor érdemesnek hittem magam a büntetésre; de felnőtt koromban igaztalannak tartottam tettét, megtudva, hogy mily könnyű azt a tárgyat összeforrasztani.

Kerekes Ferenc, a nagy tudós, 1822-ben használta nálunk a szobát. Ő, mint emlékezem, hat évig tanult a német főiskolákban; mint a debreceni főiskola tanárjelöltje és hozott onnan vagy tizennygy láda múzeumba-
való tárgyakat. Ezek is több hétig nálunk voltak letéve. A természetes tanár még Pesten is szorgalmasan járt a vegyészeti tanórákra. Ő fűvészeti tanár lett, de nálunk mindig felsőbb mennyiségű művészet és magyar nyelvtanán dolgozott. Mint apámnak jó barátja s nem mint hajlékot használó időzött házuknál.

A régi magyar színészetéről írott megemlékezéseiben bővebb leírást ad Karacs Teréz Katona Józsefről. Megemlíti azt, hogy több színdarabját készítette házuknál és az egyszerű festetlen asztalkát, melynél Katona dolgozott, sokáig őrizték. Katona „Jeruzsálem püsztulása” című színdarabjának kézirata 63 évig volt a család birtokában és csupán 1877-ben, mikor ő Halasra költözött, adta át Paulay Edének. Végül idézzük a következőket:

„Atyám idősebb ismerősei: Virág, Kulesár, Vitkovics és Fáy 1826-ban vagy 27-ben részvétellel tudatták, hogy Mokri Benjamin a „Közönséges historia biographia kézikönyv” írója nagyon beteges s óhajtható volna számára olyan tiszta kerti levegő, minő a mi házukban élvezhető.

Szüleim rögtön felajánlották a kis tudós-szállóhelyet, hol a beteges úr nyájas társalkodás közt szívta a lombfák közti friss levegőt és élt jóhírű víziunkkal s a legjobb fajú szőlőből szűrt szadai borunkkal. A betegnek val finom táplálékot Vitkovics, Fáy s még több barátja küldtél számára.

Mokri nem gyógyult meg nálunk. Úgy hiszem Vitkovics szerzett számára (midőn már a küllevegő zordonabb lett) téli szállást a Vay Ábrahám házában, mely a Vitkovics háza közelében, ama ponton állt akkor, melynek helyén most utca van nyitva, a Zöldfa-utca az a része, mely a Mészáros-utcaára nyílik.

Mokri meghalván, a királyi fiskus azonnal pécét alá akarta venni, mint családtagoknak, hagyatékát. Vitkovics nagyhirtelen úgy akadályozta ezt meg, hogy mindazokat kik Mokri betegsége alatt támogatták, kényszeríté az általa bizonyosan jól felrótt számlákat követelés gyanánt aláírni. Így kellett apámnak is a szállást, ápolást, bort felszámolva mint követelőnek szerepelni együtt Vitkovicsal. Fáyval é a tudós többi jó barátjával. Ha ezt nem teszik, szegény Mokri talán csak kórházi temetést kapott volna.

Két úri egyén létezett akkor tudomra, kik létüket abból tengették, hogy a családtagokat és végrendelet nélkül elhalókat a fiskusnál feljelentették. Ily feljelentés következtében lett volna a Mokri könyvtára is (mert más nem volt) lefoglalva. De midőn a sok követelésből kitűnt, hogy a lefoglalandó vagyon nem elég azt fedezni, a királyi ügyész visszalépett, nehogy haszon helyett kárt tegyen a kincstárnak. Én nem lévén törvénytudó, úgy mondtam el, amint ötven év előtt hallám az említett íróktól, kik elvezett társukat még porában is védelmük alá vették, oly társukat, ki a jövedelmesebb pályát mellőzve, arra szentelő életét, hogy a magyar irodalom kopár mezejét ő is szántogassa.

Mokri művét magam is szorgalmasan olvastam s belőle sok ismeretet szereztem. Magát az író már Bécsben, Márton tanáréknál, ismertem 1825-ben, midőn egyik németországi útjából tért vissza a hazánkba. Deli alakkal bírt s midőn meghalt még nem volt ötvenéves.

Karacs Teréz megemlékezéseinek harmadik része ezzel befejeződött. A következő és egyben befejező részben Kazinczy Ferenc pesti látogatásáról és Fáy kerti házaról írott megemlékezéseit fogjuk ismertetni.

(Vége következik.)

ROMHÁNYI ISTVÁN